

VÄITLUS

Eesti ajalugu, II: Eesti keskaeg, koost ja toim Anti Selart, autorid Ivar Leimus, Kersti Markus, Anu Mänd, Inna Põltsam-Jürjo, Erki Russow, Anti Selart, Marek Tamm, Heiki Valk (Tartu Ülikool, 2012). 456 lk. ISBN 9789985407233.

KÜSITAVUSED JA TUGEVUSED KAALUKAUSIL

Olen “Eesti ajaloo” II köidet (edaspidi EAI) arvustanud nii televisoonis ja teistes suulistes esinemistes kui puudutanud teose erinevaid aspekte ka mitmes poleemilises kirjutises.¹ Järgnevalt püüan omapooldes tunnustus-sõnad ja etteheited lühidalt kokku võtta.

Tunnustust väärrib EAI üldine värskus. Palju uut ja huvitavat, mida on välja kaevatud nii maapähest kui ka arhiivide, peamiselt Tallinna lin-narhiivi hoidlatest, on jäädavalt teaduslikku käibesse toodud. Värskena mõjub ka autorite tähelepanelikkus “väikese inimese” suhtes. Suur osa teose kogumahust on pühendatud n-ö olmetasandile, sellele, kuidas õigu-poolset kulges elu keskaegses linnas, ordulinnuses, taluperes – mida söödi, mida joodi, mida seljas kanti, mida kardeti, keda usuti jne. Neil lehekülge-del leidub palju uut ja põnevat. Tervitatav on ka mõne nõrgalt põhjendatud hüpoteesi (nt Tallinna aolinn või eesti soost vasallide osa Jüriöö ülestõus) kordamata jätmine.

Nagu enam-vähem iga üldkäsitlus, nii üritab ka EAI sünteesida kro-noloogilist ja teemakeskset lähenemisviisi, asetades harjumuspärasest

¹ Vt “Arvustus: Tünnitais koos kulbitäiega”, *Akadeemia*, 4 (2013), 720–729; “Vabadusvõitlus siiski oli”, *Postimees*, 31.1.2013, “Müüdilooma müüdimurdmise sildi all”, *Sirp*, 14.2.2013; “Ja pealegi nad sõdisid omavahel”, *Sirp*, 18.4.2013; diskussioon Eesti Ajaloomuuseumi Suurgildi maja saalis 5. veebruaril 2013 (lühendatud üleskirjutust vt “Muistse vabadusvõitluse ristosojastajad pidasid maha sõnalahingu Vahtrega”, toim Alo Raun, *Postimees*, 5.2.2013, <<http://arvamus.postimees.ee/1123866/muistse-vabadusvoitluse-ristisojastajad-pidasid-maha-sonalahingu-vahtrega/>> (13.5.2013)); ja ka televäitlus samal päeval ETV-s saates “Vabariigi kodanikud” (järelvaadatav aadressilt <<http://etv.err.ee/arhiiv.php?id=135862>> (13.5.2013)).

suurema rõhu teemakesksusele. Kuid siinkohal jõuamegi küsitavusteni. Teemakesksus, teose üks suuremaid tugevusi, on ühtlasi selle üks suuremaid nõrkusi, sest teemapõhiste piltide keskel kaob ära ajalooline protsess kui tervik. Näiteks reformatsioonist saab lugeda vähemalt kolmest erinevast peatükist. Muidugi on reformatsioon igas kohas vaatluse all eri aspektist, kuid sellegipoolest tekib tahtmine hüüatada: “Õelge palun, mis asi see reformatsioon õieti oli!” Linnade temaatika on veelgi laialipillatum. Kõik eri lehekülgedel kirjutatu on huvitav, kuid loogiliselt seostatud ja müllu kinnistuvat üldpilti on raske saada.

Minu arvates võib ajaloo-alane tekst sellist fragmentaarsust endale lubada kahel juhul: esiteks siis, kui tervikpildi andmine ei olegi eesmärgiks (näiteks 5. klassi õpikus stiilis “Pildikesi kodumaa ajaloost”); teiseks siis, kui lugejaskonna moodustavad tõelised professionaalid, kellel ajaloo kulgemise kondikava on niikuinii peas ja kes oskavad seetõttu iga pildi õigesse konteksti paigutada. Paraku ei esinda akadeemiline, kuid siiski laiemale lugejaskonnale mõeldud üldkäsitus kumbagi juhtumit. Seetõttu võiks öelda, et EAI ühtaegu ala- ja ülehindab lugejat. Eeskätt viimast. Kahjuks ei ole ma diskussiooni käigus tähele pannud autorite nõustumist, et see on tõepoolest defekt, mitte aga eriti kõrge kompetentsuse tunnus, mille üle salamisi uhke olla. Tõsi, lugejaga suhtlemise oskus on EAI arvukate autorite seas erinev. Mõni oskab seda isegi päris hästi, teine jälle mitte. Viimaste hulka arvan ma ka teose peatoimetaja Anti Selarti.

Selarti kirjutatud on EAI üks kõige rohkem vaidlusi ja isegi pahameelt sünnitanud peatükk “Võitlus võimu pärast: 1300–1400”, kus demonstratiivse põgususega libisetakse üle Jüriöö ülestõusust. Samuti seisab Selarti nimi esikohal veelgi ägedamat diskussiooni põhjustanud peatüki “Ristiretked ja vallutussõjad 13. sajandi Liivimaal” autorite reas.

Nende peatükkide puhul segunevad meetoodilised ehk siis materjali esitamise tehnikat puudutavad küsimused sisuliste, võiks koguni öelda et ajaloo filosoofilistega, viimased omakorda ulatuvad aga teadusliku aususe ja (moe)ideoloogiate vahekorra problemaatikani.

Ehkki mõni sõjakas diletant on EAI ümber puhkenud vaidlusi püüdnud tembeldada rahvusromantismi võitluseks teadusliku objektiivsuse vastu, ei ole vaidluste tuum hoopiski selles. Küsimus, kas seni muistseks vabadusvõitluseks tituleeritud sõjategevust saab üldse pidada omaette nähtuseks, ja kui, siis kas on võimalik rääkida vabadusvõitlusest, on ikkagi akadeemiline. Akadeemilise küsimuse esitamist ei saa kellelegi pahaks panna. Kuid EAI ei esitagi küsimust, vaid annab juba kategoorilised vastused: ei, mingit eraldi sõda eestlastega esile tuua ei ole õige, sest seda polnud; ei, see

ei olnud vabadusvõitlus, ammu mitte eestlaste, sest eestlasi kui rahvust ei olnud ja rahvusliku vabaduse mõistet ei tuntud.

Ajaloomuuseumi arutelul ütles Marek Tamm: “On nii ootamatu kui ootuspärane, et teravik koondus “Muistse vabadusvõitluse” nimelisele nähtusele. [...] Kutseliste ajaloolaste seas on see mõiste juba kadunud käibest. Nüüd alles selgus, et meie harjumus on teine kui avalikkuse harjumus.”² Me ei kasuta seda mõistet, kuna me oleme kutselised ajaloolased, aga kutselised ajaloolased seda mõistet ei kasuta. See on tautoloogia, mitte argument.

Konkreetsem on autorite seisukoht, et muistne vabadusvõitlus on müüt ja tegelikult toimus pikk, komplitseeritud ristsõda, millest Eesti ala vallutamine moodustab lihtsalt ühe osa. See ongi kuulus või kurikuulus kotkaperspektiiv, mida ma diskussiooni alguses esitlesin alternatiivina konnaperspektiivile ja mille Ivar Leimus tabavalt kureperspektiiviks ümber ristas.³ Paraku kõlas Ajaloomuuseumi arutelul tema suust ka väide, et “mida laiem perspektiiv, seda parem”. Selline väide on ekslik (vastasel korral tuleks maha matta nii aatomifüüsika kui ka molekulaarbioloogia), kuid paraku juhindub EAI oma 13. sajandi käsitluses just sellest. Etteheide ei ole seega ideoloogiline, vaid akadeemiline ja pigem just ideoloogilist lähenemist vastustav. Teisisõnu, müüdimurdmise sildi all toimub, vastupidi, müütide loomine.

Sellise müüdi loome näiteks on EAI suhtumine rahvustesse. EAI toob hulgaliselt näiteid rahvuslikust diskrimineerimisest keskajal, kuid sellest hoolimata postuleeritakse (lk 182): “Kuid sellise diskrimineerimise, kuigi seda väljendati etniliste terminitega, tagamaaks oli pigem õiguslik ja sotsiaalne, mitte rahvuslik jaotus.” See väide on puhtal kujul ideoloogiline, korrates mantrana Karl Marxi, kelle veendumus rahvusest kui 19. sajandil “konstrueeritud” nähtusest on osutunud uskumatult elujõuliseks – sel lihtsalt põhjusel, et nii on poliitiliselt korrektne. Ajaloollikad on justnimelt etnilisel alusel toimunud diskrimineerimise selgetest näidetest tiined, kuid poliitiliselt korrektne ajaloolane diskvalifitseerib need üheainsa demagoogilise võluvormeliga: kroonikaid ei saa lugeda nagu “üleeilseid ajalehti.”⁴

² “Muistse vabadusvõitluse ristsõjastajad pidasid maha sõnalahingu Vahtrega”, *Postimees*, 5.2.2013.

³ Ivar Leimuse sõnastus 5. veebruaril 2013 Eesti Ajaloomuuseumis toimunud arutelul kõlas ligikaudu järgnevalt: “Sul oli konna- ja kotkaperspektiiv, me siin leidsime, et kui konna-, siis juba kureperspektiiv.” Postimehe veebilehel avaldatud (ja lühendatud) üleskirjutusest ma seda lauset ei leidnud, ilmselt ei pidanud toimetaja seda oluliseks. Sama lugu on väitega, et “mida laiem perspektiiv, seda parem”. Kumatigi ma mäletan isiklikult ja kindlalt, et need tekstijupid seal kõlasid.

⁴ Marek Tamme etteheide Lauri Vahtrele Ajaloomuuseumis toimunud diskussioonil, vt “Muistse vabadusvõitluse ristsõjastajad pidasid maha sõnalahingu Vahtrega”, *Postimees*, 5.2.2013.

Millele tavaliselt lisatakse igihaljas: “Rahvusi *tänapäevases mõttes* keskajal ei olnud” – otsekui oleks keegi midagi sellist väitnud.

Sama alusetud kui väited rahvuse olematusest on ka väited vabaduse mõiste puudumisest 13. sajandil. Ka sellest mõistest on kroonikad ja muud allikad tulvil, enamasti küll iseenda vastandi kaudu (kõneldakse näiteks “ikkeest” või “rõhumisest”), kuid sageli ka otsesõnu. Jah, kindlasti erines arusaam vabadusest mõnevõrra tänasest, kuid puudub alus väita, et see arusaam oli *hoopis* teistsugune. Keskaja inimest ei maksa lolliks pidada. Tal oli samuti seljataga 5 miljonit aastat antropogeneesi – sama palju kui meil.

Lõpetuseks Jüriöö. Autoritel on õigus, kui nad märgivad, et meie teadmised sellest ülestõusust on napid. Kuid seda vähem on õigustatud ülestõusu peamise allika, Batholomeus Hoenekes kroonika säilinud osade allikakriitilise publikatsiooni mahavaikimine. Sellega annavad autorid signaali: me ei tea sellest ülestõusust midagi ja me *ei tahagi* teada. Kuid selline hoiak ei ole aus, erapooletu ega akadeemiline.

Kokkuvõttes on EAI huvitav, poleemikat tekitav, kuid silmatorkavalt ebaühtlane teos, mille küsitavused pakuvad tõsist konkurentsi tema tugevustele.

LAURI VAHTRE